

Marek Vlha, *Mezi starou vlastí a Amerikou. Počátky české krajské komunity v USA 19. století. Matice moravská, Brno 2015, 422 s.–*

Vystěhovalectví do Ameriky je lákavým badatelským tématem, ať už se pojmá historicky z pohledu českých dějin, nebo amerických dějin přistěhovalectví, a Marek Vlha se svým čtenářsky přitažlivým a badatelsky fundovaným přínosem zasloužil o to, že jeho počátky a faktory, které je ovlivňovaly, nyní máme zpracované v plném historickém detailu. Kniha je o to cennější, že migraci zkoumá z českého i amerického pohledu a obě perspektivy průběžně konfrontuje. Autor pečlivě rozebírá výzkum českých historiků a zajímavě hodnotí také americký přístup k dějinám migrace. Pro Američany je totiž přistěhovalectví, jak je pojal historik Oscar Handlin a po něm další, úhelným kamenem dějin, určujícím americkou kulturní a historickou svébytnost, dějin lidí vykořeněných a přizpůsobených, *uprooted* a *assimilated*. Marek Vlha náležitě poukazuje na alternativní interpretace a zpochybňuje jakýkoliv jednostranný pohled na migranty. Přitom postoj americké populace k migraci vždy byl a je konfliktní, ať už se jedná o migranty z Evropy, Asie nebo Mexika. Když jsem se v 90. letech minulého století poprvé setkala s česky vyrytými náhrobními nápisy na hřbitovech v Texasu, ještě jsem netušila, co se skrývá za fenoménem masové migrace do Ameriky, která propukla ve 30. letech 19. století. Odešly i tisíce Čechů a Moravanů, a to z oblastí, kde bylo v té době a později nejhůř, například z tradičně tkalcovských vesnic.

Kniha je skutečně obdivuhodným dílem. Jeho hloubku, pisatelovo zanícení pro výzkum a důkladnost zpracování si

vysvětlují talentem mladého historika, který prozkoumal stovky vzácných archiválií, našel si cestu do méně známých archivních sbírek, čerpal z nespočetných primárních zdrojů, zaznamenal dobovou literaturu, například spisy Františka Matěje Klácela, Františka Doubravy, Charlese Sealsfielda nebo Františka Boleslava Zdrůbka, zpracoval statistiky ze sčítání obyvatelstva doma i v USA a především si dokázal klást otázky zvědavého badatele, které zaujmou i čtenáře, což je nelehká práce.

Postoj Američanů – tedy také přistěhovačů, kteří se považovali za rodilé (*native*) – k migrantům krystalizoval často v přírodních konfrontacích s nimi. Nesouhlasně na migranty pohlíželi i vůdčí osobnosti americké politiky a intelektuálního života, jako například autor slovníků americké angličtiny Noah Webster nebo Abraham Lincoln. Websterovým úmyslem bylo kupříkladu zocelit Ameriku jazykově, a tak ji odlišit od Británie. Ideologie americké jednoty údajně spočívala v demokratickém smýšlení a schopnosti překonávat i nesmírné překážky. Specifičnost postoje k přistěhovačům, tedy nevraživost a podezřivost vůči jejich úmyslům, vyplývá právě ze svébytného pohledu na jazyk. V druhé polovině a hlavně koncem 19. století se již považovalo za nevyhnutelné pro skutečné americké občany, aby mluvili plynule anglicky, protože Američané považovali své politické cítění a pojmosloví za natolik svébytné, že bylo bez důkladné znalosti jazyka neuchopitelné. Rozpor mezi „původními“ Američany a přistěhovačci byl tedy ve své podstatě nesmiřitelný.

Přesto se přistěhovalectví stalo dějinnou základnou moderní Ameriky.

Jak autor uvádí, česká komunita v USA představovala unikát ve smyslu radikálního odtržení se od evropské pevniny (ve srovnání s vystěhovanci do Banátu v dnešním Rumunsku či do Volyně na Ukrajině). Češi a Moravané ale jednali v souladu s dobou a plně využívali možnosti odejít, když ji konečně dostali, a nabídky hospodařit na vlastní půdě, popřípadě si vydělat práci v továrnách. Jejich chování zapadalo do kontextu masového vystěhovalectví, ač z pohledu českých dějin bylo výjimečným krokem.

Marek Vlha analyzuje počátky masové migrace z Čech a Moravy ve 40. a 50. letech 19. století, kdy sice byla Amerika již dávno magnetem pro Angličany, Iry, Skoty, Němce, Skandinávce a další Evropany, ale masovým odchodům z Čech a Moravy bránila vojenská služba a robotní právo. Je známo, že ze 40 % tvořili obyvatelstvo Pensylvánie v roce 1751 německy mluvící přistěhovanci, ještě v roce 1790 nemluvila celá čtvrtina Spojených států anglicky a víc než polovina nebyla anglo-saského původu. Koncem 18. století žily v Americe 4 miliony obyvatel, z toho 3,1 milionu tvořili běloši a tři čtvrtě milionu otroci. Počet místních indiánů se pouze odhaduje, a to přibližně na 150 tisíc. Naši migranti patřili do tzv. staré přistěhovačské vlny, ke které byli Američané důvěřivější než k migraci pozdější, ukončené až přistěhovačskými limity po 1. světové válce. V průběhu století předcházejícího 1. světové válce přišlo do Spojených států 30 milionů přistěhovalců z Evropy, většina z nich ve třech desetiletích předcházejících 1. světové válce. V druhé polovině 19. století přivedla do Ameriky jen v letech 1850 až 1860 vlna masové migrace, kterou přerušila americká občanská válka, 2,6 milionu přistěhovalců z Irska, Německa, Anglie, Skotska a Skandinávie.

Názvem *Mezi starou vlastní a Amerikou* autor poukazuje na tematické těžiště

knihy, tedy souvislosti mezi starým a novým domovem, vzájemné postoje a kontakty jejich obyvatel, reakce na migraci v Čechách a na Moravě a americké postoje k migraci. Autor podává nový pohled na migraci i způsob jejího hodnocení, a to jako interní aktivitu našinců v Americe v tenzi mezi domovem a Novým světem, a pokouší se o osvětlení vnitřních mechanismů zakořenění a přehodnocení vlastní identity. Česká a moravská migrace byla roztržštěná a nebylo možné jednotlivé prameny provázat. Poddávala se silným lokálním tendencím i místním snahám o vybudování českého národa.

Podle mého názoru Vlha správně vystihuje jako konfliktní samu skutečnost občanské války, která zůstala českými přistěhovanci nepochopena. Poukazuje nejen na to, že mnozí přistěhovanci, a to Němci a výjimečně i Češi (např. v Texasu) otroky měli, ale i na to, jak cizí byla občanská válka a konflikt Severu proti Jihu a bělochů proti černochům evropskému vnímání světa. V kapitole *Realita Nového světa* cituje z vystěhovačských dopisů a vzpomínek a vyzdvihuje váhu osobní korespondence při šíření zpráv o Americe. Z citovaných dopisů vyplývá i ambivalentní postoj migrantů k nové zemi. Na čtivých příbězích jednotlivých rodin (citacích a vyprávění pamětníků), které publikoval například *Amerikán Národní kalendář*, vykresluje autor nepříjemnou realitu spoře osídlených území v Texasu, Minnesotě, Iowě a jinde – konfrontaci představ podložených pouze domácí evropskou zkušeností a skutečnosti radikálně odlišných podmínek života v Americe, v místech, kde ještě nefungovala infrastruktura blízka domovu. Mapuje snahy udržet se v novém místě, polepšit si a navázat například na novinářskou aktivitu ve staré vlasti, kterou brzdila neochota čtenářů noviny si předplácet. Autor v tomto ohledu vykresluje i přízemní zájem českých přistěhovalců a neschopnost i neochotu sblížit se s místním prostředím. Ti,

kteří prorazili a vstoupili do něho, si pak mnohdy nesli v českém prostředí Texasu nálepku vyděděnců.

V následující kapitole, Nová vlast a její koncepty, poukazuje autor na to, že v nové vlasti nenašli přistěhovalci Ameriku, ale nové místo pro svou národní komunitu. Neodcházeli tedy, aby se změnili na Američany, ale byli lépe „doma“, což v mnoha státech, v nichž se přistěhovalci od nás usadili, potvrzuje i následná koncepce krajiny, pojetí architektury a náboženské tradice. Platí, že kde se usadili Češi a Moravané v zemědělském prostředí a nechali se ve svém konání vést církví, udržela se česká komunita v rámci sdílené společenské struktury po čtyři generace. Skutečné snahy zřídit novou vlast se chopil Vojta Náprstek, který viděl v Americe reálné možnosti národního seskupení, vycházejícího z jazykového, kulturního a mravního sepětí lidí. Čeští přistěhovalci si v Americe vystavěli svět paralelní s tím, který opustili, a to nejen přes sdílený jazyk, muzicírování a někdy i víru, ale také sdružování se v různých spolcích, na zábavách a při konzumaci piva. V kapitole věnované přesídlovacím projektům se Vlha zabývá návrhy na přesídlování do Ruska a slavjanofilstvím.

Je obdivuhodné, kolik polozapomenutých postav autor připomíná a jak zajímavě a moderně dokáže podat historické detaily, aby zaujaly i současného čtenáře a badatele. Tím, že porovnává možnosti a projekty a zasazuje je do dějinného kontextu, nás vtahuje do centra tehdejšího děje. Při četbě knihy se mi jevily současné historické neshody a diskuse o přistěhovalectví stejně lidské a svízelné, jako byly ty v 19. století.

Kapitolou Ve víru občanské války prohloubil Marek Vlha vědecké poznání sporné stránky amerických dějin. Poučné je číst citované a interpretované výroky českých osobností v exilu (např. V. Náprstka, L. Lešikara a J. V. Sládka)

vyslovujících se k černošské otázce. Autor si všímá i názorů a soudů amerických politiků a novinářů. Vlha zkrátka „komplikuje“ zjednodušený pohled na občanskou válku jako boje Severu proti Jihu, s využitím detailního líčení životních osudů českých přistěhovalců za této války, jejich konkrétních vztahů a výpovědí. Zabývá se například dopadem války na krajany v Texasu i pokusy o založení krajanské vojenské jednotky v St. Louis a Chicagu.

V kapitole Tradiční církve a náboženský konflikt se přiklání k interpretaci role náboženství v tradiční společnosti, jak ji předložil britský historik McLeod – že religiozita neprocházela pouze buď úpadkem, nebo růstem –, a aplikuje ji na situaci mezi krajany, kde se v náboženském konfliktu střetly proudy katolický, protestantský a tzv. svobodomyšlný (tyto proudy se nerealizovaly mezi krajany pochopitelně ve všech státech do stejné míry). Vlha opět vykresluje situaci do detailu a vyzdvihuje roli, kterou v ní hrály osobnosti jako Zdrůbek nebo Klácel.

V kapitole o americké recepci krajanské komunity a snahách českého etnika o sebezviditelnění v druhé polovině 19. století poukazuje autor (na základě pečlivého rozboru nespočetných citací z českého i amerického tisku) na marnost snahy o pozitivní vnímání Čechů v Americe. Ta už je dána jednostranným pohledem na cizince neschopné asimilovat se natolik, aby byli schopni přisvojit si hodnoty spočívající v pokroku a svobodomyšlnosti amerického národa, fungujícího v rámci demokratických principů. Autor podrobuje kritice český nacionalismus a zaostávání v informovanosti o hodnotách vyplývajících z amerického občanství.

V závěru knihy se však zabývá také problematikou „druhého života“ krajanské Ameriky a poukazuje na důležitou a dosud opomíjenou skutečnost, že kořeny protirakouského odboje za 1. světové války se plynule odvíjely už od počáteční fáze

vystěhovalectví. Souviselo to s tím, že se mezi krajany rozšířil názor, podle něhož primárně ekonomická emigrace ve skutečnosti představovala hledání svobody.

Při četbě knihy a každodenním průvodu tisíců migrantů na televizních obrazovkách se člověk neubrání otázce, zda migrovat je prospěšné. Jak se měří úspěch? Skutečně se strádání rodičů vykoupí blahobytem dětí, ať dnes, nebo v 19. století? Protesty mládeže druhé přistěhovalecké generace na francouzských předměstích v roce 2005, plynoucí ze vzdoru a beznaděje, v nás vyvolávají pochyby o možnosti splynout nebo se integrovat. Byla ztráta rodinného zázemí a společenské infrastruktury ekvivalentně vynahrazena existencí a živořením na těžce získané vlastní půdě v Americe? Co bylo vlastně zárukou tzv. amerického úspěchu? Okamžitá integrace byla a je možná jen pro ty, kdo znají jazyk a místní poměry. Výzkum ukázal, že znalost jazyka a kultury motivuje migranty víc než jiné faktory, mohou-li si vybrat cíl své migrace. Slabou stránkou

české migrace byla neznalost jazyka a kultury a liknavé přizpůsobování se, a proto místní Američané znevažovali přítomnost našinců a podezírali je ze zpátečnictví a zpronevěry americkému poslání. Jak se mohli například katolíci v Texasu, kteří ani neuměli anglicky, zapojit do demokratického amerického smýšlení?

Marek Vlha jednotlivé kapitoly vhodně podbarvil obrazovým materiálem. Ve své práci spojil tradiční historiografický přístup ke zpracování migrace s důkladnou analýzou primárních zdrojů a obohatil poznání našich dějin autoritativním dílem, z kterého budou studenti této problematiky dlouho čerpat. Zjednodušil cestu následujícím badatelům – přivádí je k náležitým pramenům, z nichž na všechny podstatné navázal. Zároveň napsal čtivou knihu, která mezi čtenáři jistě probudí zájem o tuto opomíjenou kapitolu českých dějin.

Eva Eckert (Anglo American University, Praha)

Jan Pohunek, Stíny mezi stromy. Extravilán v současných pověstech. Národní muzeum, Praha 2015, 180 s.–

Jedním z badatelů, kteří se zaměřili na výzkum moderních pověstí, je folklorista Jan Pohunek (*1981). Odborná veřejnost jej zatím mohla poznat především jako specialistu na kulturu a folklor trampů. Jeho nejnovější a doposud nejvýraznější tvůrčí počín představuje kniha *Stíny mezi stromy*, jejíž podtitul *Extravilán v současných pověstech* prozrazuje, že se Pohunek na základě svého blízkého vztahu k přírodě a krajině vydává do míst jemu důvěrně známých, mimo trvale osídlený prostor, do hlubokých lesů, trampských osad, bývalých vojenských újezdů,

opuštěných usedlostí, hradních zřícenin, zaniklých lomů, temných jeskyní a štol. Jeho autorské putování je o to zajímavější, že se vydává v českém prostředí dosud nevyšlapanou cestou, čímž významně rozšiřuje záběr dosavadního výzkumu moderních pověstí.

Autor čerpá z širokého a pestrého okruhu pramenů, jemuž dominují internetové zdroje, zejména diskusní fóra a webové stránky věnované ezoterice či záhadologii. Přírozeně neopomíná ani osobní komunikaci s respondenty, jejichž počet je však překvapivě nízký.